

A PRAY-KÓDEX BENEDICTIÓI.

A középkor gyermeke sokkal közelebb látta az Istent, mint a jelenkori ember és előtte ismeretlen volt a végtelentől, a természet-főlöttitől való irtózat. Szinte természetesnek tartotta, hogy az Ég érette hirtelenül beleavatkozzék a mindenség rendjébe. Ez a mély hit és bő kegyelmi élet teremtette meg a középkori áldások gazdag sorozatait, melyek képei az akkori ember lelki világának, ki nagy bizalommal használta őket az élet sok baja és válsága közepette.

Az éghez való közelség érzete általános vonása a magyar legendáknak is, jóllehet a nyugati szertelenség bennük nem található. A Pray-kódex benedictiói arról győznek meg bennünket, hogy egyházi áldásaink is nyugati eredetűek. Más középkori liturgiai könyveinkben is rejtőznek ilyen áldásformulák, de ezek még eléggé felkutatva nincsenek.

Mivel a középkori lélekben még sok pogánykori emlék élt, azért az egyházi áldásokba könnyen keveredhettek pogány elemek, sőt néha pogány babonákat töltöttek meg egyházi tartalommal. Az egyház mindig védekezett az ellen, hogy a pogány népképzelet szülőttei keresztény formákba öltözzenek, de mivel az áldásokat sokszor nem is egyháziak mondották el, igen sokszor megesett, hogy olyan formák is létrejöttek, melyek az egyház tanításához és szentelményeihez méltatlanok voltak. Hazánkban elég a bagonyai ráolvasásokra¹ és a BORNEMISZA Pétertől megőrzött bájoló imádságokra² hivatkoznunk, melyek az áldás és babona keverékei. Kultúrtörténeti jelentőségük azonban ezeknek sem csekély. A bago-

¹ JAKUBOVICH E.: Magyar Nyelv XVI. 78—79. l.

² Ethnographia XXIV. 196—202. l. M. Nyelvőr. II. 305—8. — BARNÁ FERDINÁND: A finn költészetéről. Pest. 1872. 90—94. — HORVÁTH CIRILL: Középkori magyar verseink. Budapest. 1921. 436—450. l.

nyai ráolvasások egyikében Szent István első vértanu neve Németország felé utal, hol az a lovak védőjeként szerepelt és neve ünnepén lovaglást végeztek, ami viszont a pogány germán időkben gyökerezik.¹ A BORNEMISZA-féle bájoló imádságok pedig nemcsak a bennük előforduló keresztény elemek miatt érdekesek, hanem azért is, mert Tardoskeddi Szerencse Benedekné, kitől azok származtak, állítólag «a nagyannyátul és egy misemondó paptul tanulta» őket.² Az említett babonákban még középkori emlékek csendülnek meg és laza összefüggésben vannak a középkori benedictiókkal és maledictiókkal. Tárgyunkhoz most szorososan nem tartoznak és csak azért említettük őket, hogy tudomásul legyenek, mielőtt az igazi, nemesebb formájú középkori áldásokra áttérnénk.

A Pray-kódex benedictiói művelődéstörténeti emlékek az Árpád-korból és felvilágosítással szolgálnak a kor lelki és szociális világának megismeréséhez.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy első misekönyvünkben az istenítéletekről említés sem történik, kivéve a zsinati határozatokat, melyek elrendelik, hogy nagybőjtben a vérontás esetein kívül tüzesvaspróba ne történjék.³ Pedig kódexünk írása korában a Várad Regestrum szerint még gyakoriak voltak az ordáliák, melyeknél az egyház szokása szerint többféle áldás is szerepelt: megáldották a tüzes vasat, a vizet, sőt külön formája volt az ezen alkalommal mondott misének. Mindezek hiányoznak két Árpád-kori misekönyvünkben. Ennek okát abban látjuk, hogy egyik sem olyan helyen volt használatban, ahol istenítéletek történtek. Ezeknek színhelyei nálunk rendszeren a káptalanok és nagyobb prépostságok voltak, a Pray-k. pedig minden jel szerint kolostori, a németújvári misekönyv pedig plébániai használatra készült. Érdemes a figyelemre, hogy az ordáliáknak magyarországi liturgiai emlékei ez időszert csak a Várad Regestrumból ismeretesek.

A Pray-k. benedictióit két csoportba foglaljuk. Vannak olyanok,

¹ FRANZ A.: Die kirchlichen Benedictionen im Mittelalter. Freiburg i. Br. 1909. II. 130—132. Ezen művet később csak Franz néven idézzük.

² HORVÁTH Cirill: Középkori magyar verseink. 449. l.

³ KOLLER: Hist. Episc. Quinqueeccl. I. 384. l.

melyek a nép lelki gondozásához tartoztak és melyek összefüggnek az egyházi év lefolyásával és olyanok, melyek kolostorokban voltak használatban. A lelkipásztorkodáshoz tartozókról szólunk először.

1. *Benedictio in periculo partus.* A «praeconium paschale»-hoz tartozó kép mellé szokatlanul egy áldásformula van írva, melynek címe ugyan nincs, de tartalmának vizsgálata meggyőző bennünket arról, hogy a gyermekágyi veszedelemben mondani szokott áldásról van szó.¹ Egyes részei külön oratiókként szerepelnek FRANZnak az egyházi áldásokról írt művében;² de ilyen szövegezésben sehol sem találjuk. A hasonló benedictiók nem tartoztak az egyháztól elrendelt, vagy jóváhagyott áldásformulák közé, de az egyháziak mégis alkalmazták őket. A XIII. századtól kezdve azonban mindinkább kimentek a használatból, mert a papok ilyen kritikus időben nem tartották illendőnek megjeleníteni. Azért cédulákra írták őket és ezt tették a betegre, vagy világiak mondották el és ezért fordítások is készültek belőlük. Így két formája lett ennek a benedictiónak: a levélforma, amelyet a beteg lábára kötöttek, vagy derekára tettek és az elmondott forma. Jelen benedictiónk elmondott formula.

Szövege a következő:³

In nomine patris et filii et spiritus sancti. Elisabet genuit Johannem baptistam praecursorem domini. Anna peperit mariam. Sancta maria peperit saluatorem mundi et saluator suscitauit lazarum et dixit lazare ueni foras. Adiuro te infans per patrem et filium et spiritum sanctum, siue masculus, siue femina, siue uiuus, siue mortuus, ueni foras, saluator uocat te, aut exeat a te camelus⁴, ueni foras, saluator uocat te, fiat, fiat, fiat tibi sanitas. amen, amen, amen. *a principio* elisabet. et per ipsius partum

¹ OCSKAI: Régi Magyar Nyelvmélekek. I. LXXXIII. 1.

² FRANZ i. m. II. 198—202. 1.

³ Hasonmásban megjelent: Pannonhalmi Sz. Benedekrend Története. I. 518. 1.

⁴ Ezen «camelus» szó a latin camillus (gyermek) szóval azonos, de a másoló már nem értette jól, vagy a tő fokán átmenni nem tudó tevérről való asszociáció folytán írhatta így. A müncheni 100. sz. kéziratban «Kamelle». FRANZ. II. 199.

adiuro partus ut non cruciatis (!) amplius famulam dei. Christus uincit, Christus imperat. fiat, fiat, fiat. amen.

Szövegünk két müncheni kéziratnak FRANZTÓL közölt három áldásából összeállítható.¹ Hogy elmondott benedectióról van szó, azt maga a szöveg is elárulja; t. i. az «*a principio*» kifejezés azt jelenti, hogy ismét elülről kell kezdeni a formula elmondását és csak azután hozzátenni a befejezést.

Feltűnő a befejezésben a Karoling acclamatio: Christus vincit etc. Ebből nem szabad francia eredetre következtetnünk, mert többször található másfajta áldásformulák végén: így találjuk vihar elleni áldás végén,² szemfájás elleni benedictionál³ és egy olyan ráolvasás végén is, melyet nyakfájás ellen mondtak el három amen-nel együtt.⁴

2. *Benedictio thalami*. A családi élet boldogságát szolgálta kódexünknek egy másik mélyértelmű áldása, amely a nászmisével kapcsolatos: ez a nászgy megáldása, melyet a jegyesek és a gyűrű megáldása előz meg.

Formulája: FRANZ II. 181—182. (III. 2., 3.)⁵

3. *Benedictio baculorum et perarum peregrinantium*. A búcsújárások történetével van kapcsolatban a zarándokok botjainak és táskáinak megáldása. A búcsújárók, mielőtt elindultak volna fáradságos zarándokútjukra, az egyház áldását kérték. Hogy milyen helyekre mentek a búcsúsok, ma már nehéz megmondani. De biztos adataink vannak rá, hogy mentek Rómába. Álmos hercegről, ki a Szent Imre legendájának írójával Konstantinápolyban is járt, tudjuk, hogy elzarándokolt a szentföldre. Cerbanus írja, hogy

¹ FRANZ i. m. II. 198—199, 1., 2. és 4. sz. Müncheni 100. sz. 40, 40' folio és 19411. sz. kézirat.

² FRANZ i. m. II. 96. l.

³ LEROQUAIS: Les Sacramentaires et les Missels manuscrits etc. Paris. 1624. I. 311. .

⁴ Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. V. 299. l.

⁵ Más «ordo ad faciendum nuptias» Manuscript. 10. Pozsony. fol. CCCX. anno 1341. DANKÓ: Vetus Hymnarium Hungaricum. 96. l. Itt azonban a benedictio thalami hiányzik. L. még Nemzeti Múzeum 94. sz. missaléját 518. fol.

Pannonhalmát a XII. sz. közepén számtalanon keresik fel mindenünnen, Fehérvárra jött vezeklő útjában a Szent Imre-legenda Konrád lovagja is. Későbből is vannak adataink, hogy a magyarok ellátogattak a szent helyekre, sőt az irországi Szent Patrik barlangjába is. Indulás előtt a zarándokok megjelentek a templomban, odavitték botjukat és tarisznyáikat, melyben élelmüket tartották és a pap ünnepélyesen megáldotta őket. A búcsújáróknak már a keresztesháborúk előtt jelvényük volt a táska és a bot. Nagy Károly arany zarándoktáskával szokott Rómába menni, melyet az aacheni dómban őriztek.¹ Ezen tárgyak megáldása azonban csak a XI. sz.-ban kezdődik. A szentföldre indulók ruhájára keresztet szoktak varrni, áldásformulánk azt árulja el, hogy itt is kereszt volt varrva a táskára. Ezen áldásokra hazánkban az első adat a Pray-kódexé, szövegezése sem teljesen azonos a külföldiekével. Ilyen áldásokkal később is találkozunk.² Szövegezése a következő:

Domine deus inuicte potencie, pietatis immense, peregrinancium refugium, tocius consolacionis auxilium, qui famulis tuis inuicissima arma tribuis, quaesumus has peras deuote humilitatis benedicere digneris, ut uenarande crucis vexillum, cuius in eis est designata figura, sit inuicissimum robur tuorum seruorum contra antiquissimi hostis ualidissima temptamenta, sit in uia deffensio, sit in domo proteccio, sit ubique praesidium. Per.

Accipe peram signum peregrinacionis tue, ut per uiam mandatorum dei currens angelus sanctus bonus comitetur tecum et benedicat munera tua in nomine patris et f. et sp.

Accipe baculum consolacionis dei, ut possis sustentari atque incedere per uiam sapiencie et per semitam iusticie reuertaris ad propriam domum tuam cum gaudio in nomine patris et f. et s.³

A zarándokok visszatérés után jelvényeiket fel szokták ajánlani a templomnak. Ez a szokás nálunk még a XVII. sz.-ban is megvolt, mert a lóki (Sopron m.) templomban még 1674-ben is 16 kékszínű csillagocskákkal díszített zarándokbotot talált a visitatio.⁴

¹ Mon. Germ. SS. IV. 118. addit. 2.

² Nemzeti Múzeum 94. sz. kéziratában 317. fol. és a pozsonyi káptalan 82. sz. kéziratában az 1384-ik évből. Knauz Codices manuscripti Capituli Posoniensis. 1870. 155. l.

³ Hasonló formulák FRANZ II. 271—289. l.

⁴ 16 baculi pro peregrinantibus violacei coloris cum stellis ornati. Visitatio Archidiaconatus Locsmándiensis a. 1674. Lók. Győri püspöki levéltár.

Az egyházi év lefolyásával összefüggő áldásokat a Pray-kódex az összes rubrikákkal együtt adja. Ezen áldások valamilyen ordinariusból, agendából vagy consuetudóból vannak kivéve. A hangjuk árulja el ezt, mert mindegyik így kezdődik: *Ordo in etc.* A következő áldások oratiói között több van, melyet a liturgiátörténetírók meglehetősen ritkának mondanak.

4. *Benedictio cinerum. Ordo in capite ieiunii feria IIII. in capite ieiunii ante missam discalceant se fratres ad processionem et intrantes in ecclesiam ibique facta oratione incipiat antifonam.*¹
V. Ostende nobis... Et s.

Exorcizo te cinis in nomine patris omnipotentis † et in nomine ihesu † christi filii dei et spiritus sancti, qui per ignem in fauillam conuerti precepit, ut sicut iusione dei per sanctum famulum eius moysen, cinis uitale in populo aspersus omnem congregationem israel sanctificauit, ita et tu exorcizatus in nomine sancte trinitatis in terra et cilicio, aspersus in eis, qui scrutinia sunt habitaturi super stantes uel transituros diabolus non lateat, sed manifestetur et expellatur, ut puri et sinceri inueniantur.

Te autem petimus et rogamus omnipotens pater, ut niniuitarum populus ad predicacionem ione prophete misericordiam tuam domine exorantes, suorum ueniam meruerunt consequi peccatorum. Ita et hii, qui ad tuam gratiam percipiendam uenire desiderant, amputatis maculis carnalibus per sacri baptismatis regeneracionem suorum finem constituent uiciorum Per eum, qui uenturus est.²

Omnipotens sempiterna deus parce metuentibus... tutelam percipiant. MR.³

Alia.

Deus, qui non mortem... consequi moreamur. MR.

Benedictio dei patris et filii et sp. s. descendat et maneat super hos cineres.

Exaudi nos dne quoniam... Ps. Saluum me fac deus. Gloria p. Sicut erat. Exaudi nos dne.

¹ Majdnem szószerint így intézkednek a clunyi szokások: *Sigibert* apát szokásai: et *discalciati* omnes ablutique *eant in ecclesiam factaque oratione canatur antiphona.* ALBERS: *Consuetudines monasticae.* 1905. II. 82; vagy Clunyben: *et discalcient se fratres* et abluant manus suas, *eant in ecclesiam.* Cum autem ante altare venerit scola *faciant orationem et deinde inchoet scola Antiphonam.* Consuet. Mon. II. 42. u. így II. 16. l. is.

² Ezen formula nyilván az «exorcismus cineris». L. FRANZ i. m. I. 465.; azonban ezzel a szöveggel nem azonos.

³ MR = Missale Romanum.

Ostende nobis dne misericordiam tuam. Kyrl. Christ. Kyrl. Pater noster. Et ne n.

Ps. Deus misereatur nostri. Gloria p. Sciut erat. Et ueniat super nos misericordia tua. Domns vobiscum. Exaudi quesumus dne supplicum preces...

Ant. Inmutemus habitum... (neumákkal) *Interim ponendi sunt cineres super caput. iuxta vestibulum* (neumákkal) *al. Media uita in morte sumus* (neumákkal) *Post datos cineres dicat alte Dominus uobisc. Et.*

Concede nobis domine praesidia... auxiliis.

Ad processionem.

R. Afflicti pro peccatis. R. Emendemus in meliis. R. Paradisi portas. V. Fiat misericordia super nos. Dominus uobisc. Et. Tribulationem nostram quaesumus dne...

Post h. Oremus. Flectamus genua. Leuate. Deus, qui humiliatione flecteris...

In cimiterio. Kyrl. Christl. Kyrl. Pater noster. Et... Lauda anima mea. Requiem eternam. A porta inferi. Dmnus uobisc. Deus cuius miseratione...

Dein letania.

Ezen hamvazószerdai hamumegáldásban legnevezetesebb az elején levő «*exorcismus cineris*», mely FRANZ szerint¹ több XII. századi német liturgikus könyvben is előfordul, de tudása szerint egyébként máshol nem található. Mivel ez szövegünkben teljesebb, mint a FRANZ szövegében, azért leközöltük.

5. *A virágvasárnap i palmaszentelés. Ordo in ramis palmarum, qualiter processio agatur. in primis aspergatur aqua benedicta, ut mos est in omnibus dominicis diebus et sequatur*

1. *Visita domine p'eb m... FRANZ II. 500 (jegyzet). Et ita exeuntes de choro pergatur ordinatim ad locum destinatum R. Surgite sancti* (neumákkal) *hac finita sequitur R. ad ipsum diem pertinencia. Dominus Ihesus. Cogitauerunt autem* (neum.) *Et sic cantando ueniendum est ad certum locum R. Circumdede runt me* (neum.) *et ibi circumstante clero ubi palmarum consecrandi sunt. V. Ostende nobis domine. Et salut. Dominus uobisc.*

2. *Omnipotens sempiterna deus qui de celis... FRANZ I. 487 (jegyzet).²*

¹ i. m. I. 465.

² Ezen oratiót egy essen i kéziratból közli FRANZ, de megvan egy bécsi kéziratban is. GERBERT: Monumenta Veteris Liturgiae Alemannicae. 1779. II. 73. I. Mindkét kézirat a IX. századból való.

Benedictio oliuarum.

3. Deus, qui hodierna die ad insinuandum... FRANZ I. 484.¹

Item alia Benediccio.

4. Omnipotens sempiterne deus mundi redemptor...

FRANZ II. 493—4 (12).

Sequitur proph. LL. Exodi.

Venerunt filii ierusalem in helyn... MR. *Hac finita incipiat c. Collegerunt pontifices et pharisei (neum.). Versum autem quidam pontifex c. Unus autem ex ipsis Caiphas nomine (neum.). Tunc legatur euangelium sec. Lucam. Cum. appropinquaret MR. Illo perlecto fiat sermo ad populum de euangelio. Finito sermone cantatur antiphona. Ante sex dies (neum.). Benedictio oliuarum et frondium.*

5. Exorciso te omnis creatura oliuarum et frondium... inter-dico tibi.

FRANZ I. 490 (3).

B. Palmarum et oliuarum.

6. Benedic domine quesumus hos palmarum et... protegere dignetur.

FRANZ I. 493. (10) és 496. (16); u. o. 484. l.

Tunc cantatur. Cum audisset populus...

7. *Sequitur or.* Deus cuius filius pro salute... tibi ualeant apparere.

FRANZ I. 493 (11).

8. *Alia.* Deus, qui per oliue... proficiant ad salutem.

FRANZ I. 492 (9).

9. Omnipotens sempiterne deus qui dominum... consequi mereamur.

FRANZ I. 496 (17).

10. Deus, qui filium tuum unigenitum pro... quos redemit, qui cum patre etc.

FRANZ. 495 (15).

11. *Sequitur prefacio* Mundi conditor... coronam accipere mereamur.

FRANZ I. 491 (4).

Benediccio dei omnipotentis et patris et filii et spiritus sancti descendat et maneat super hos flores. Amen.

Tunc sacerdos accipiat aquam benedictam et spargat super ramos palm. Fulgentibus palmis (neum.) alia a. Occurrunt turbe cum floribus (neum.).

12. *Tunc diuidantur et dicatur or.* Omnipotens sempiterne deus, qui christi filii... deuocione sempiterna uiuamus Per.

FRANZ 500. I (jegyzet).

Populo cleroque de loco praedicto omnibus descendentibus canatur antifona Cum appropinquaret (neum.) Post. antifonam sequitur ymnus hebreorum puerorum Gloria laus et honor (neum.).

Postea pueris exeuntibus de ciuitate et portantibus ramos palmarum in manibus prostratis in terra incipiant cantor. Pueri hebreorum (neum.). Tunc ueniant pueri ante crucem et exuentes cappas proi-

¹ Ezen páлмаáldás a IX. sz.-tól kezdve a Sacramentarium Gregorianum típusokban fordul elő.

ciant ante crucem et incipiant. Pueri hebreorum vestimenta sua. Et singuli ramos mittentes palmarum adorent proni. Tunc accedat presbiter et dicat. O crux aue spes unica (neum.). Pronente se clero et populo item presbiter dicat. Te summa deus trinitas (neum.). Et rursus singuli prosternuntur. Item facit. Scriptum est enim percutiam pastorem (neum.). Surgente presbitero a. Osanna filio dauid (neum.). Inrantes in ciuitatem incipiat cantor Ingrediente domino in ciuitatem. Et sic cantantes perueniant ad portam ecclesie et dicatur presbitero hec oratio Via sanctorum domine. Intrante clero ad ecclesiam incipiat cantor Turba multa. Ps. Benedictus. Sine gloria. Ministri autem deponentes dalmaticas et subtilia assumunt casulas et agatur missa absque gloria in excelsis simplici melodia. Credo in unum deum dicitur. Prefacio Qui salutis.

A pálmászentelés szertartásában nemcsak az imák csoportosítása érdekes és különös, hanem a 2. oratio is fontos, mely a ritkább formulák közé tartozik és sok lectio varians van benne («qui de monte oliueti misisti discipulos tuos, ut soluentes tibi asinam et pullum subiugalem cum ea adducerent, super quem tu deus dignatus es ascendere etc.»). Föltűnő a körmenet drámai menete is, melyben a pap leborul és ezen szavakra: «Percutiam pastorem» a papot a barkával megütik. Ezt az aktust a szöveg határozottan nem mondja ki, de a hasonló külföldi formákból ez kiolvasható. Ez a dramatizált körmenet megvan az eichstätti, freisingi, boroszlói és meissenai agendákban is.¹

6. *A nagyszombati tűz-, gyertya- és vízszentelés szertartása a következő:*

Ordo in sancto Sabbato. Sabbati die ornetur ecclesia omnibus ornamentis et utensilibus suis. Hora VII. conueniat omnis clerus in ecclesiam et parat (sic!) se uestimentis sollempnibus. Diaconi dalmaticis. Subdiaconi sericis albis. Paratisque omnibus expectent iussum pontificis in ordine suo in choro. Cum autem presbiter fuerit paratus in sacrario ueniat omnis clerus obuiam sibi cum aqua benedicta et thuribulis et candelabris sine igne et plenario. Et surgens presbiter eat cum plena processione et crucibus cantando XV graduum psalmos, ubi fuerit ignis paratus ad benedicendum. Psalmi autem hii sunt. Ad dominum, Leuauit, Letatus sum, Ad te leuauit, Nisi dominus edif., Beati omnes, Sepe expugnauerunt, De profundis, Domine non est, Memento domine dauid, Ecce quam bonum, Ecce nunc bene-

¹ FRANZ i. m. I. 505. 1.

dicite. *Finitis psalmis ita incipiat oraciones per ordinem, sicut in libro continentur.*

1. Domine s. pater omnipotens... calore fidei clarifica.

FRANZ I. 514.

Benedictio super cereum et in censum.

2. Omnipotens sempiternus deus mundi conditor... maiestatis assistat.

FRANZ I. 527.

Alia or.

3. Deus, qui per filium tuum angularem scilicet... ualeamus.

MR. I.

Item alia.

4. Domine sancte... benedicientibus... gracia celesti.

FRANZ I. 513.

Alia.

5. Domine sancte p. o. lumen indeficiens... MR. 2.

Tunc apponatur incensum et aspergatur aqua benedicta et per omnes domos extincto ueteri igne nouus diuidatur ciuibus. His completis redeunt inde ad locum, ubi diaconus est cereum benedicturus duobus pueris cantantibus hos uersus. Inuentor rutili (neum.). Cum IIII. uersibus ueniat diaconus dalmatica indutus ante altare et incipiat benedicere cereum.

6. Exultet...

Prefacio. Were... (o vere beata nox, és o felix Adae culpa hiányzik)... una cum papa nostro N et gloriosissimo rege nostro N, antistite nostro N... festis conseruare digneris.

Hoc expleto per uniuersas domos extinguatur ignis et incendatur de nouo et benedicto igne, deinde sacerdos indutus cappa eat ad sedem suam. Tunc lector ascendens in ambonem legere non pronunciet, Ante lect. non dicatur oratio, sed lector sic inchoet sine titulo.

I. Profetia.	In principio	MR.	I.
Tractus.	Cantemus domino	MR.	I.
Oratio.	Deus, qui mirabiliter creasti	MR.	IV.
II. Profetia.	Factum est in	MR.	IV.
Tractus.	Vinea	MR.	VIII.
Oratio.	Deus cuius antiqua	MR.	IV.
III. Profetia.	Apprehenderunt septem	MR.	VIII.
Tractus.	Adtende	MR.	XI.
Oratio.	Deus, qui omnibus	MR.	XI.
IV. Profetia.	Scrpsit moyses	MR.	XI.
Tractus.	Sicut ceruus	MR.	XII.
Oratio.	Deus qui nobis per	MR.	XII.

Or. Omnipotens sempiternus deus... corpusque sanctificet. MR.

Interim dum lectiones leguntur, presbiteri catechizant (sic!) infantes, finitis autem leccionibus sanctissimi diei sabbati, duo acoliti

tenentes ampullas coopertas et de crismate et de oleo sancto et uas aureum uel argenteum unde mittatur crisma in fontem, procedant obuiam presbiteris cum crucibus ampulla crismatis stante media. Parataque processione duobus acolitis cereos ante eum gestantibus cum omni decore pergant ad fontem hos uersus cantando. Rex sanctorum angelorum totum mundum adiua. Interim pontifex intret in consecrationem fontis et fiat benedictio fontis. Post hec signetur fons clauis ecclesie et reuertatur ad horum (sic!) processio uersus istos cantando. Mitte sanctum nunc amborum sp. finitis uersibus canatur letania Kyril. Christ. Christe audi, et ita per ordinem quisque canatur Kirl. Vadat presbiter in sacrarium et ordinet se plenaria processione, id est cum uno diacono et subdiacono acolitoque et duobis ceroferariis et incenso procedat a sacrario ad missam statimque faciat communem confessionem.

Ebben a szertartásban több mozzanat érdekes. A tüzet ezen a napon minden házban el kellett oltani és az újonnan megszentelt tűzből vittek minden házba, mellyel új tüzet élesztettek a tűzhelyen. Ez így volt az egész nyugaton. A gyermekeknél csak a katekizálás szerepel. Ennek valószínű oka az, hogy a keresztelés szertartásának el kellett maradnia, mert a hazai kánonok megtiltják, hogy apát vagy szerzetes kereszteljen. Több hazai missalében megvan nagyszombaton a gyermekek keresztelése.

A formulák között a «Mundi conditor» nevezetes, melynek oratóióként való használata nagyon ritka.¹ Ez ugyanis a mostani Exultet helyett a Sacramentarium Gelasianumban praeconium paschale volt. Ez mindenesetre nagyon régi hagyományra vezethető vissza.

Feltűnő, hogy a rubrikák egyszer pontifixet, máskor meg presbitert emlegetnek, pedig a szertartást mindvégig egy celebrans végezte. Erre értekezésünk végén felelünk.

7. *A húsvéti ételek megáldása.* Napjainkig elnyúló szép szokás a húsvéti ételek megáldása. Először a Micrologusból citálja a húsvéti bárány megáldására vonatkozó rendelkezést, azután külön áldásformulát ad a bárány, a szalonna, a hús, a baromfi, a sajt, a tojás megáldására és végre egy általános áldásformulát.

¹ Ilyen használatát látjuk MARTÈNE: De antiquis Ecclesiae ritibus. III. 152. Antverpiae 1763. Ezen művet Martène címen idézzük.

*Juxta romanam auctoritatem agnus in pasca domini benedicitur non ad altare, sed ad communem mensam.*¹

1. *Benedictio agni.* Ostende nobis... Et salutare...
Deus uniuerse carnis... Franz I. 585 (3)
2. *B. lardi.*
Benedic domine creaturam... Franz I. 589 (13)
3. *Benedictio carnis.*
Creator et conseruator humani generis... Franz I. 385²
4. *Benedictio uolucrum.*
Deus uniuerse conditor creature... Franz I. 586 (8)
5. *Benedictio casei.*
Dignare domine... Franz I. 592
6. *Benedictio ouorum.* Subueniat... Franz I. 592
7. *Benedictio communis.* Deus qui per resurrectionem...
Franz I. 589 (14)³

8. *A tűz és gyertya megáldása febr. 2-án.* Gyertyaszentelő boldogasszony napján először megáldották a tüzet, majd ezen tüznél a gyertyákat meggyújtották.

Asperges (neum).

1. Erudi quesumos... Franz I. 446 (2)
Hac dicta schola exeunte de choro dicat. Postquam impleti sunt (neum). *Illo expleto sequantur cetera usque ad certum locum.* Famulorum tuorum quesumus domine delictis ignosce etc. *Qua finita benedicatur novus ignis sic dicens.*

2. Domine sancte p. o. e... benedicere digneris ignem.

Martène III. 45.

Benedicto igne dicatur Aue gracia plena (neum) *Interea dum cantatur antifona benedicantur cerei.* Ostende nobis... Dominus uob... Et c.

3. Adesto quesumus domine... ueritatis oberret.

Franz I. 451 (5)⁴

Alia.

4. Omnipotens sempiterne deus, qui hodierna...

Franz I. 446 (2)

Qua finita cantatur alia antifona Adorna thalamum (neum).

5. Domine deus creator cali et terre... sanguine tuo...

Franz I. 445 (1)

¹ Micrologus, c. LIV.

² Ezen áldás általános formula is. Használták például a zab stb. megáldására is.

³ Ezen formula rendszeren a szalonna megáldására szolgált (b. lardi).

⁴ Ezen formula csak a XII. században tűnik fel.

- Post hanc cantetur.* Responsum accepit Simeon (neum).
 6. Benedic domine ihesu xpe hanc creaturam... esse munitos.
 Franz I. 447 (3—4)
 7. Benedico te cera... contubernalium eius.
 Franz I. 447 (5)
Prefacio.
 8. Quia per serenissimam ac placidissimam genitricem¹...
 Franz I. 448 (6)
Qua finita dicatur.
 9. Omnipotens sempiterne deus, qui per moysen...
 Franz I. 450 (9)

Lumen ad reuelacionem (neum) *illa dicta incipiat cantor alta uoce.* Nunc dimittis. Lumen ad. *Interim, dum ista antiphona cantatur custos ecclesie distribuatur candelas fratribus² maior uero magister pueris,³ dein sacerdos stans ante altare dicat hanc orationem.* Illumina quesumus. *Ad processionem cantatur Gaude maria uirgo. Gabriele archang. Tunc accedant duo presbiteri et tollant capsam cum reliquiis incipiente sacerdote senex puerum portabat (neum) et tunc redeant inde. Sequatur ymnus. Quod chorus uatum. Quibus finitis ad introitum ecclesie dicat sacerdos.* Da quesumus domine populo tuo inuiolabilem fidei etc. *Intrantes ad crucem incipiant Cum inducerent (neum). Ps Benedictus (neum) et ita alta uoce cantando a (nifonam) accedant in choro ibique finito psalmo dicatur a presbitero h. oracio.*

Suscepimus. In medio. Perfice in nobis quesumus domine...
 obtineamus eternam. Per

Ad sanctam Mariam. a. Hodie beata uirgo maria (neum). Post partum uirgo. *sequ. oratio* Omnipotens sempiterne deus maiestatem tuam supplices exoramus.

Mox pulsatis omnibus signis missa celebretur tenentibus omnibus candelas et sacerdote et leuita ad offertorium. Et tunc post hostiam offerant eas. Candela uero sacerdotis ponatur super candelabrum, ubi per totam missam ardeat. Qua finita custos ecclesie ibidem eat, extinguat.

Mint említettük, ezen szertartásnak különössége a tűszentelés (b. novi ignis), amely francia szokás volt. A másik érdekesség pedig

¹ Ezen praefatiót FRANZ ritkának mondja és csak négy helyen találta. Mi ezen számot kibővítettük a Pray-kódexével és a németújvári missaleval hatra-

² Az einsiedelni bencés szokások szintén így mondják: Tunc a custode distribuantur cerei. ALBERS: Consuetudines monasticae. V. 102. l.

³ Ugyanúgy intézkednek a farfai szokások: Pueri denique nullo modo ad alium fratrem accedant ad illuminandum cereum nisi ad magistros suos tantummodo. Consuet. Mon. I. 24. l. V. ö. u. o. II. 10. l.

a praefatio, melyet FRANZ csak négy helyen talált. Hogy ezen négy hely valamelyikét tarthatnánk a Pray-kódex forrásának, azt merész dolog volna föltenni, mert még ebben a tekintetben a rengeteg kézirat feldolgozva nincs.

9. *A Sixtus-napi szőlőszenteletés.* Szent Sixtus napján megáldották az új termés elejét a szőlőből és némely helyen a babból. Szőlőfürtöket vittek a templomba. Az Alpokon inneni területeken csak a szőlőfürt megáldása volt szokásban. A korai dátum (aug. 6.) is mutatja, hogy ez a szokás valahol délen keletkezett.

A Pray-kódex a Gelasian formulát használja.

Benedic domine hos nouos fructus uue quos tu ...

Franz I. 372

10. *A templom alapkövének megáldása.* Ezt az áldást egy rubrika előzi meg, amely a templomépítésre ad utasítást. Ilyen utasítás már a zsinati határozatokban is van,¹ de az áldás előtt bővebben ki van fejtve. Azonban ezen utasítás nem canonokból van véve, hanem egy alapkő megáldási formulából, melynek egy változatát a Pray-kódex szóról-szóra lemásolta. Kódexünk ezen szertása egy betoldott rész kivételével azonos a MURATORITÓL «Canon de aedificanda ecclesia» címen közölt formulával.²

Nemo ecclesiam edificet antequam ciuitatis episcopus illuc ueniat et ibidem crucem figat publice, et ante praefiniat, qui edificare uult, quid ad luminaria et ad custodiam et stipendia custodum et ad supplecionem necessitatum presbiteri, dotemque ecclesie sufficiat atque pertineat. Et facta dacione sic edificet. Inprimis episcopus in loco crucem in quo altare fabricandum figat his uersibus. Signum salutis domine ihesu christe pone in loco isto et non permittas introire angelum percucientem. Am. Ps Quam dilecta tabernacula. Per totum. Benedicció lapidum VII. or. Domine sancte pater omnipotens eterne deus fundator omnium creaturarum † benedicere dignare hos lapides, siue hec ligna septiformis gratie tuo dono, ad templum construendum nomini tuo, ut omnis plebs ad illud conueniens conferet nomini sancto tuo. Per. Tunc aspergatur locus aqua benedicta. Et tres ex VII lapidibus ponat in loco altaris ita dicendo. In nomine patris † et filii † et spiritus sancti † Amen. Deinde locus ecclesie

¹ ZÁVODSZKY Levente: Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények stb. Budapest. 1904. 101. Ugyanilyen utasítás BURCHARDT törvényeiben Migne P. L. 140. 646.

² L. A. MURATORI: Antiquitates Italicae. IV. Mediolani 1741. IV. 820. col.

circueatur a clero subsriptum R. cantando episcopus IIII relinquos lapides angulos ponendo per singulos. Domine ihesu etc. (neum). Sequuntur ps. Fundamenta (per totum) Kyril. Christe Kyril. Pater noster. Et ne. ostende. Esto nobis domine. Fiat pax in uirtute. Deus tu conuersus. Preciosa est. Confiteantur tibi domine. Domine exaudi. Dominus uobisc. Oratio. Domine, qui licet celo et terra... consequatur effectum. Per.

Benedicció dei omnipotentis patris et filii et spiritus sancti descendat et maneat in hoc loco.¹

II. A temető megszentelése. Később írták bele kódexünkbe a temető megszentelését, mely «consecratio» néven szerepel ugyan, de nemcsak püspökök, hanem más papok is végezhettk. Lefolyása a következő:

Sequitur uersus orientem. Tunc uertens se ad occasum dicat hanc oracionem. Deus qui tocius orbis conditor et humani generis...² Postea circumeat ter ecclesiam clero cantante. Resp. Terribilis et populo Kyril. et dicatur (!) pontifex orat. Domine sancte pater omnipotens... percipere mereamur. Item uertat se ad haustum et dicat. Domine deus pater eterne glorie lux et honor... percipiat eterna. Hic uertat se ad aquilonem et dicat. Omnipotens... qui es custos animarum et tutela... perhennis gaudia. Tunc in medium cimiterium ueniens dicat. Adesto quesumus... oblacio... felicitatis gaudia consequatur. Domum tuam decet sanctitudo. Tunc ad hostium rediens dicat Domum tuam quesumus domine clementer ingredi...³

Az áldások második csoportja néhány szerzetestestületben szokásos áldást foglal magában.

Az első kéztől valók, így a Pray-kódex első használati helyének készültek, azok a szerzetesekre vonatkozó áldások, melyek a konyhai szolgálatot végző hetes fraterekre vonatkoznak. Ezt sehogy sem lehet kanonokokra magyarázni, mert ilyen szolgálatot nem végeztek a kanonokok, csak szerzetesek. Különben ezek az áldások az akkori bencés kolostorokban voltak szokásban.

12. *Post missas et communiones super ebdomad. dicatur mensae fratrem lectorem.*

¹ Az egész szertartás a hét kő elhelyezését kivéve megvan MURATORI: *Antiquitates Italicae*. IV. 82o. col.

² V. ö. *Rituale Strigoniense*.

³ MARTÈNE i. m. II. 294—295.

Domine labia mea aperies III. Saluum fac. etc. Mitte ei domine. Dominus custodiat te etc.

Domine exaudi. Or. Dominus uobisc.

Dominus custodiat introitum et exitum tuum et auferat a te spiritum elacionis et ignorancie, ut repletus spiritu humilitatis et sciencie intellectum capias sacre leccionis. Per.

13. *Super egredientes fratres ebdomad. coquine post matutinas.*

Benedictus es domine deus, qui adiusti me et consolatus es me III. Saluum fac. et. mint föntebb.

Deus cui semper accepta sunt uota...

ALBERS Consuet. Mon. III. 173. 1.

Super ingredients.

Deus in adiutorium meum intende III. Saluos fac. etc. mint föntebb.

Misericors ac piissime deus... ALBERS. i. m. III. 174. 1.

Ezen áldások eredetükre és használatukra nézve bencés áldások. Ezekkel áldották meg a szolgálattelvő szerzeteseket már a legrégibb időben Monte Cassinoban,¹ Hirschauban,² a St Germaini kolostorban,³ St Gallenben⁴ és a clunyi fegyelemmel összefüggő más kolostorokban.

Ezek az áldások annak valószínű bizonyítékai, hogy nálunk is a clunyi fegyelem dívott a bencéseknél. Ennek nem mond ellene az a körülmény sem, hogy később, a XVI. század, elején Tolnay Máté főapát idejében nem ezeket az áldásformákat használták a pannonhalmi kolostorban, hanem a subiacoiakat.⁵ Ennek megvan az oka. Pannonhalmán ebben az időben már a melki rendet fogadták el a magyar bencések, V. Albert osztrák herceg, később magyar király a bencések, nevezetesen Melk reformációját Seyringen Miklós jámbor és tudós subiacoi perjelre bízta, aki 1418-ban vonult be Melkbe és működése azzal járt, hogy a rend szokásaiban némi egyiséget teremtett és subiacoi szokásokat is belevett a reformba.⁶ Pan-

¹ ALBERS: Consuet. Mon. III. 173—4. 1.

² (Hergott): Vetus disciplina monastica. Parisiis 1726. 464., 466. 1.

³ MARTÈNE: De antiqu. Eccl. Rit. IV. 45. 1.

⁴ Albers c. m. III. 173—4.

⁵ PRT. (Pannonhalmi Rendtörténet) III. 408—9. 1.

⁶ PRT. III. 23.

nonhalma melki mintára nyomatta az 1506-i breviáriumot és így kerültek bele a subiacoi áldások.

13. *Benedictiones in monasterio.* Már a VIII. századtól kezdve szokás volt a bencés kolostorokban a templom és a kolostor egyes részeinek megáldása. Az összes bencés kolostori szokásokban megtaláljuk a vasárnap reggeli vízszentelést és utána a körmenetet, amelyben a ház fontosabb részeit végigjárták és szenteltvízzel meghintették. Ez az aktus később ünnepélyes aktussá vált és az egész ház jelen volt. Az áldások száma kolostoronként változott.

A Pray-k. meglehetősen gazdag kolostori áldássorozata felvilágosít bennünket azon kolostor helyzetéről is, amelynek készült. A vízszentelés után, amely az Alcuinus-féle függelék szerint történt, először a sekrestyét áldották meg, majd a temetőbe mentek. Ez annak a jele, hogy a temető a kor szokása szerint a templom körül volt, ugyanezt árulja el a hamvazószerdai szertartás is. A temető után a kolostor jött sorra, ahol először a betegszobába mentek, azután a káptalanba, majd a hálóterembe, az ebédlőbe, a nappali szobába (*caminata*), a konyhába és azután a raktárba. A kert következett ezután, melyre különösképen a szérűre vonatkozó áldást mondták el. Ez is élénk tanuja, hogy határozott helyről van szó, melynél szérű nem volt a kolostor körül. Azután a körmenet a lardariumba tért, melyben a húst és egyéb ételneműeket tartották. Ezen szertartás tanúsága szerint tehát kolostorunkban ettek húst a szerzetesek. Majd ezután a menet visszatért a templomba.

A szertartás rendje a következő volt:

A vízszentelés az Alcuinus formula szerint.

Azután áldások a következő rendben:

In oct. pentec. in sacrario.

Asperges. Pax huic domui. Pax intrantibus et ministrantibus in ea. Dominus uob. Et cum *oratio.*

Omnipotens et misericors deus, qui sacerdotum ministerio ad tibi seruiendum et supplicandum uti digneris, quesumus immensam clemenciam tuam, ut quicquid modo uisitamur uisites, quicquid benedicimus benedicas, sitque ad nostre humilitatis introitum sanctorum tuorum meritis fuga demonum, angelice pacis ingressus. Per.

In cimiterio.

Ps. Miserere. Requiem eternam. V. A porta inf. Dominus uob.
 Benedicere digneris omnipotens deus piissime consolator uiuorum simul et mortuorum in te credencium huius terre locellum tibi domino deo dedicatum, ut sit cimiterium, hoc est dulcis quies et dormicio corporum xpianorum inibi quiescencium et anime fidelium, quorum corpora hic sepulta et sepelienda sunt resurrectura, quandoque spiritualia in eterna beatitudine partem et societatem cum sanctis et electis omnibus habere mereantur. Per.

In domo infirmorum.

Pax huic domui. Pax inrantibus et habitantibus in ea. Dominus uob. Omnipotens et misericors deus, qui immensam clemenciam...
 FRANZ I. 637 (6).

In capitulo.

Pax h. d. Pax inrantibus et penitentibus in ea.
 Omnipotens et sempiterne deus, qui per coequalem et coeternam tibi sapienciam perditumque hominem ad regna celestia reuocasti, super hanc domum, quesumus copiam tue benediccionis effunde et meditantes in ea pietatis tue dono sanctifica, ut repleti spiritu humilitatis et de peccatis suis satisfaccionis munere et sacre leccionis in ea capiant intellectum.

In dormitorio.

Pax h. d. Pax inrantibus et dormientibus in ea. Dominus uob. Benedic domine, quesumus, hoc famulorum...
 FRANZ I. 637 (5).

In refectorio.

Pax h. d. Pax inrantibus et manducantibus et bibentibus in ea. Dominus uob.
 Omnipotens et misericors deus, qui famulos tuos...
 FRANZ I. 639 (11).

In caminata.¹

Pax h. d. Pax inrantibus et dormientibus et manentibus in ea. Omnipotens et misericors deus cuius sapiencia...
 FRANZ I. 640 (16).

In coquina.

Pax h. d. Pax inrantibus et coquentibus in ea.
 Deus ante cuius conspectum assistunt... FRANZ I. 639 (10 b).

¹ Ez a hely fűtött nagyobb helyiséget jelentett, ahol a szerzetesek napal tartózkodtak.

In cellario.

Pax h. d. Pax inrantibus et ministrantibus in ea.
Omnipotens et misericors deus, qui utique...

FRANZ I. 639 (12).

In oratio.¹

Ostende nobis. Et salut. Dominus uob.
Omnipotens et sempiterna deus, qui benedixisti horrea...

FRANZ I. 643 (27).

In lardario.

Ostende etc.
Omnipotens et mis. deus, qui necessitatem...

FRANZ I. 640 (14 a).

Ezután a «Domine ihesu christe, qui introitum postarum» kezdetű oratiót mondták el és ezzel visszatértek a templomba. Majd a rubrica így folytatja: *In introitu ecclesie incipiat cantor. Iniquitates nostras.* Több zsoltár után egy befejező oratio kezdődik.²

Via sanctorum omnium...

MARTÈNE II. 202. l.

Ezen áldások vizsgálata kitekintést enged középkori liturgia- és kultúrtörténetünkre, melynek hordozója az egyház, forrása pedig a nyugat volt. Ha még hozzájuk vesszük, hogy külön miséje van a szent sírnak és későbbi kéz beleírta a szentföldért való imádságot, kibontakozik a magyar középkor és a használat korának lelki képe.

Mivel a Pray-kódex fuzionált sacramentarium, melyben a gregorián-alap gelazián és gallikán interpolációkkal bővült az Alcuinus-féle függelékéből vett néhány részlettel együtt, könnyen tartalmazhat francia és német elemeket, mert ez a fúzió a frank birodalom területén ment végbe. A gyertyaszentelői tűzszentelés francia szokás volt, melyből csak a benedictio luminis ment át a német egyházba, viszont az «exorcismus cineris» FRANZ szerint merőben német helyeken fordul elő. Az bizonyos a misék oratióiból, hogy német szűrőn át jutott hozzánk és már itthon is alakítottak rajta. Ezt legjobban bizonyítja az, hogy már a magyar szentek is benne vannak.

¹ Ezt szokták rendes körülmények közt a «in granario» és «in horreo» mondani.

² V. ö. ugyanezen oratiót CORBIEI Ratold sacramentariumában. MARTÈNE. I. 202. l.

A tárgyalt benedictiók a *ben. in periculo partus*, *ben. perarum et baculorum* kivételével az első, az originális kézírásai és hozzátartoznak a kódex törzséhez. Ugyancsak hozzátartoznak a halotti szertartások is a latin *sermo* végéig. Ez szemmel látható és soha senki KARÁCSONYIIG kétségbe nem vonta. A Pray-kódex ezen törzsrészében semmi sem ellenkezik a korabeli bencés kolostori szokásokkal; ami mégis ellentétesnek látszik, annak alább fogjuk okát adni.

KARÁCSONYIVAL szemben megállapítjuk, hogy a bencés kolostorokban volt *custos*, voltak magisterek, volt *schola cantorum*, kik ezen szertartásokban mind szerepelnek. De szerepelnek ezen eredeti törzsrészben az apát, a convent (a halotti szertartásoknál) a fraterek több helyen az áldásokban is (hamvazó szerda, gyertyaszentelő), jegyzetekben megjelöltük, ahol a clunyi *consuetudók* (szerzetes szokások) hangja cseng vissza. Mindez érthetetlen volna, ha a kódex világi papok számára készült volna.

Jóllehet később fogjuk fejtegetni az eredet és használat helyének kérdését, már itt előre leszögezzük, hogy a Pray-kódex a fehérvári prépost számára nem készülhetett, mert 1. nem volna így megfejthető, mimódon kerültek bele a szerzetesekre vonatkozó részek. 2. a Pray-kódex egyházi ruháit nem viselhette a fehérvári prépost, mert csak 1366-ban kapta meg a püspöksüveget és pásztorbotot,¹ 1411-ben pedig a gyűrű és egyéb főpapi jelvények viselési jogát.² A Pray-kódexben már mindezek benne vannak. 3. KARÁCSONYI egyik főérve a fehérvári eredet mellett az, hogy csak Fehérvárott volt a falakon kívül Szent Margit-kápolna, melyhez a föltámadás szertartása szerint a körmenet kivonult. Erre meg kell jegyeznünk, hogy az említett hely egy szóval sem mondja, hogy Szent Margit kápolnája a falakon kívül lett volna. Amikor a helységen kívül ment a körmenet, azt külön ki is mondja kódexünk, pl. virágvasárnapján. 4. A «*civitas*» szó nem bizonyít a mellett, hogy a Pray-k-t csak

¹ SEBESTYÉN József: A székesfehérvári prépostság és káptalan egyházi kiváltságai. Századok, 1925. 392. l. THEINER: Monumenta Historica Hungariae. II. 81.

² Századok, 1926. 463. l. LUKCSICS: Monumenta Rom. Ep. Veszpr. II. 356—7.

városban használhatták. Ezen szó két alkalommal fordul elő: a virágvasárnapi körmenetben és az alapkövetétel szertartásánál. Ez utóbbi helyre azon ritualéból került, amelyből az áldás formuláját vették.¹ Az előbbi helyre pedig azon ordóból, melyből a virágvasárnapijára szóló szertartás leírását vette a másoló.

Itt kell megfelelnünk arra a kérdésre, hogy jóllehet azt állítjuk, hogy a Pray-k-et szerzetesek írták és azok használták, mégis honnan van az, hogy több, sőt sok olyan kifejezés van épen a közölt áldások formuláiban, mely határozottan világi papokra vonatkozik. Ez a pont az, mely a legtöbb nehézséget okozta a kutatóknak és sok félreértést okozott. Erre fölvilágosítást ad későbbi misekönyveinknek vizsgálata. Említettük már, hogy az egyházi évvel kapcsolatos áldások kódexünkben mindenütt «ordo» címmel kezdődnek. Ez már maga is elárulja, hogy e részeket egy ordináriusból, vagy ordóból vette át, mert abban az időben ez volt a rendes helyük az ilyen szertartásoknak. Ezen ordo részletei más világi papok számára írt missaleinkben is előtűnnek. Tehát eredetileg világi papok számára készült ordo volt az, melyet a Pray-k. alapul vett. A Pray-k. szertartásainak utasításai nem állanak oly egyedül, mint ahogyan eddigi vizsgálói hitték. Ezen ordo, mely egészében már nem található, részleteiben még tovább is élt. Több-kevesebb eltéréssel, melyet az idő, a hely és a használandó testület szükségletei megkívántak, megvan a pozsonyi káptalan 10. számú (1341-ből) és a Nemzeti Múzeum 94. sz. missaléjában (a XV. sz.-ból).² A pozsonyi missale meghagyja a püspök számára szóló utasításokat, a budapesti átalakítja egy presbiter számára, a Pray-k. pedig meghagyja a pontifex szót, de a püspök neve helyébe következetesen presbitert tesz. Azonban ez az átalakítás nem történt meg tökéletes pontossággal, mert több helyen világi papokra vonatkozó kifejezések maradtak benne. Egy tekintet az alább közölt idézetre, meggyőző állításunk igazságáról. A nagyszombati szertartásra vonatkozóan így intézkedik a három hivatkozott missale:

¹ MURATORI: *Antiqu. Italicae*. IV. 820.

² Régebbi jelzése 1987. KNAUZ: *Magyar Sion* VI. 889. 1.

Pray-kódex.

Ordo in sancto Sab-
bato. Sabbati die ornetur
ecclesia omnibus orna-
mentis et utensilibus suis.
Hora VII. conueniat om-
nis clerus in ecclesiam
et paret (sic!) se uesti-
mentis sollempnibus. Dia-
conus dalmaticis; sub-
diaconus sericis albis.
Paratisque omnibus ex-
pectent iussum *pontificis*
in ordine suo in choro.
Cum autem *presbiter* fue-
rit paratus in sacrario
ueniat clerus obuiam sibi
cum aqua benedicta et
turibulis et candelabris
sine igne et plenario. Et
surgens *presbiter* eat cum
plena processione et cru-
cibus cantando XV gra-
duum psalmos, ubi fuerit
ignis paratus ad bene-
dicendum etc.

Požsony. 10. sz. Missale.
(1341.)¹

Ordo in Sabbato sancto.
Sabbato die ornetur ecc-
lesia omnibus ornamen-
tis et utensilibus suis.
Hora septima conueniat
omnis clerus in ecclesiam
et preparent se unus-
quisque uestimentis sol-
lempnibus ad suum ordi-
nem. Preparatis omni-
bus expectent iussum
pontificis in ordine suo.
Cum autem *episcopus*
fuerit paratus in sacrario
ueniat clerus obuiam sibi
cum aqua benedicta et
turribulis et candelis sine
igne et plenario. Et sur-
gens *episcopus* cum plena
processione et crucibus
cantando psalmos quin-
decim graduum sine glo-
ria patri et uadat usque
ad locum, ubi preparatus
fuerit ignis ad benedi-
cendum.

Nemzeti Múzeum. 94. sz.

Ordo in sabbato Sancto.
Item ornetur ecclesia
omnibus ornamentis et
utensilibus suis. Hora
septima conueniat omnis
clerus in ecclesiam et
preparet se unusquisque
uestimentis sollempnibus
ad suum ordinem. Pre-
paratis omnibus expec-
tent iussum *officiantis*
presbiteri in ordine suo
in choro. Cum autem
ipse *presbiter* fuerit pre-
paratus in sacrario, uenit
clerus obuiam sibi cum
aqua benedicta et thuri-
bulis et candelis sine
igne et plenaris, deinde
sacerdos eat cum plena
processione et crucibus
cantando psalmos Quin-
decim graduum sine glo-
ria patri uidelicet Ad
dominum usque Laudate
nomen domini et uadat
usque ad locum, ubi pre-
paratus fuerit ignis ad
benedicendum.

Az összehasonlítást folytathatnánk, de ez az idézet is elég arra, hogy lássuk, hogy a három hely ugyanazon ordo töredéke. Mondanunk sem kell, hogy a szerzetesekre vonatkozó rész a két későbbi kétségtelenül világi papok számára készült missaléban hiányzik, vagy más kifejezéseket használ. A požsonyi 10. sz. missale függetlenül készült a Pray-k.-től. A Nemzeti Múzeum 94. sz. missaléja azonban sok olyan hasonlóságot árul el, amely közelebbi összeköttetésbe hozza a Pray-k.-szel és nem lehetetlen, hogy a két szövegnek tüzetes összevetése azt az eredményt hozza, hogy

¹ DANKÓ J.: Vetus Hymnarium Hungaricum. 1893. 580. l.

a Pray-k. már a XV. sz.-ban Pozsonyban volt, vagy ott, ahol ezen missalét írták. Mind a két másik missale esztergomi egyházmegyei és a 94. sz. Pozsonyból került Budapestre.

A halotti szertartások a legnagyobb valószínűség szerint egy szerzetes consuetudóból kerültek a Pray-kódexbe.

Még egy másik adatunk is van amellett, hogy az említett részek egy más liturgikus könyvből kerültek a Pray-kódexbe. Ismeretes, hogy a húsvétnapi szertartások között a föltámadási misztériumdráma is helyet foglal. Az eddig ismert körülbelül két- és félszáz ilyen dráma között egy sincs a mienken kívül, mely sacramentariumban vagy missale plenumban volna található, hanem mind agendákban, ordokban, breviáriumban és más liturgikus könyvekben, vagy szerzetes consuetudókban vannak.¹ Ez is mutatja, hogy a Pray-k.-be is ilyen ordoból, vagy amint a szerzeteseknél nevezték, consuetudókból került ide.

Ezzel egyszersmind kibővítettük a teret, melyben a Pray-kódex sorsa után kutatni kell, mert rámutattunk egy ordo töredékére, amelyet az Árpád-korban használtak és még később is élt.

Pannonhalma.

ZALÁN MENYHÉRT.

¹ C. LANGE: Die lateinischen Osterfeiern. München 1887.